MONOLIT
monografie literárnej vedy
FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania

Lubomír Machala

SLOVACICA LITTERARIA 2
O slovenské literatuře zpoza řeky Moravy

Varia 1982 – 2022

Fintice 2022

Názov **Slovacica litteraria 2: O slovenské literatuře zpoza řeky Moravy Varia 1982 – 2022**

Autor © prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc., 2022

Recenzenti prof. PhDr. Marta Součková, PhD.
doc. Mgr. et Mgr. Ján Gavura, PhD.

Zostavil a edíciu MONOLIT vedie Ján Gavura
Grafický návrh, dizajn a zalomenie © Mgr. art. Mária Čorejová, 2022
Jazyková redaktorka PhDr. Milena Machalová
Technická spolupráca Mgr. Tereza Roháčová
Autorka fotografie Mgr. Soňa Pokorná
© FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, Fintice, 2022
v spolupráci s Filozofickou fakultou Prešovskej univerzity v Prešove

ISBN 978-80-89763-91-7

Z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.
Supported using public funding by Slovak Arts Council.

fond na podporu umenia

f·a·c·e

Obsah

Úvod	**10**
Doslovy	**12**
Ve jménu Bally	**13**
Exkluzivní excentrik	**17**
Telegraficky o Stanislavu Rakúsovi	**17**
K českým překladům próz Stanislava Rakúse	**22**
Román nenapsaný, ale zapsaný	**25**
Rakúsovo temporální panoptikum	**29**
Ľútostivosť Stanislava Rakúse aneb Vskutku nová poetika?	**34**
Vyšívání jako psaní, psaní jako vyšívání	**38**
Láska zakázaná, zrazovaná, zamlčovaná, ale přetrvávající	**42**
Recenze, recenzní přehledy	**46**
Teskná a podmanivá píseň (Stanislav Rakús: *Píseň o studniční vodě*)	**49**
Zpověď a memento (Rudolf Sloboda: *Rozum*)	**51**
Úděl pokušitelův (Rudolf Sloboda: *Stratený raj*)	**53**
Přečetli jsme (Rudolf Sloboda: *Dni radosti*; Peter Andruška: *Villon na návšteve*; Peter Jaroš: *Parádny výlet*)	**57**
Gesto, nebo čin? (Jozef Kot: *Kolkáreň*)	**60**
Kaleidoskop lidských osudů (Ivan Habaj: *7 poviedok*)	**62**
Balada o otci a synech (Peter Andruška: *Balady pre otca a strom*)	**64**
Pečlivě zvážená věta (Pavel Vilikovský: *Prvá veta spánku*)	**66**
Jiskrný *Náprstok* (Dušan Dušek: *Náprstok*)	**68**

Vědomí souvislostí (Ivan Habaj: *Vône podbránia, vône bylín*)	**70**
Ve stínu debutu (Milka Zimková: *No a čo*)	**72**
Prozaická rekapitulace (Rudolf Sloboda: *Pánsky flám*)	**75**
Ivan Habaj: *Kolonisti III*	**77**
Kruhem z kruhu ven (Kolektiv autorů: *Kruh*)	**80**
Vyzrálá prvotina (Martin Bútora: *Ľahkým perom*)	**81**
Výbor vítaný i problematický (Dušan Dušek: *Prášky na spanie*)	**83**
Rozpačitý *Lásky hmat* (Peter Jaroš: *Lásky hmat*)	**85**
Sága à la Johanides (Ján Johanides: *Najsmutnejšia oravská balada*)	**87**
Historie věcí, osudy lidí (Edmund Hlatký: *História vecí*)	**90**
Úspěch pouze částečný (Ivan Habaj: *Bezradnosť náhlej osamotenosti*)	**92**
Zůstalo u pokusu (Rudolf Sloboda: *Pokus o autoportrét*)	**94**
Satira plná nápadů (Pavel Vilikovský: *Večne je zelený…*)	**96**
Mnoho povyku pro poezii (Taťjana Lehenová: *Pre vybranú spoločnosť /a zvlášť pre Alenku/*)	**98**
Tři Štepkovy zprávy (Stanislav Štepka: *Tri správy*)	**100**
Písně Žiaka darebáka (Miloš Žiak: *Don Quijote v pekle*)	**102**
Varovný a burcující dekameron (Anton Baláž: *Chirurgický dekameron*)	**105**
Případ přeloženého debutu (Gustáv Murín: *Případ pohřbeného hřbitova*)	**109**
Rozum česky (Rudolf Sloboda: *Rozum*)	**111**
Hra pouze pro náročné? (Pavel Hrúz: *Chliev a hry*)	**113**
Kniha návratů a hledání (Rudolf Sloboda: *Rubato*)	**116**

Hic sunt leones (Jozef Hvišč – Viliam Marčok – Mária Bátorová – Vladimír Petrík: *Biele miesta v slovenskej literatúre*); Dagmar Perstická – Lea Přerostová (eds.): *Dominik Tatarka a ti druzí*)	**118**
Hit od Dunaje (Peter Pišťanek: *Rivers of Babylon*)	**122**
Dušan Mitana – Tu a teraz aneb Hledání ztraceného Boha (a sebe samého) (Dušan Mitana: *Hľadanie strateného autora*; *Krutohory*)	**124**
Dva odtamtud – mudřec a klaun (Ivan Kadlečík: *Rapsódie a miniatúry*; Pavel Taussig: *Jedinečná svätá*)	**127**
Kdo pomalu dává, prodělává... (Martin Kasarda: *Dejiny menejcennosti*)	**130**
O Toyotě, Osamělém běžci a Modrém Petrovi (Ivan Štrpka: *Medzihry. Bábky kratšie o hlavu*; kol. autorů: *Realizácie textu 3*)	**132**
Proč se smrtka směje? (Marek Vadas: *Prečo sa smrtka smeje*)	**134**
Čekání na (post)Godota (Tibor Žilka: */Post/moderná literatúra a film*)	**136**
Mimořádný individuální badatelský výkon (Jaroslav Šrank: *Individualizovaná literatúra /Slovenská poézia konca 20. a začiatku 21. storočia z perspektívy nastupujúcich autorov/*)	**140**
Miscellanea	**144**
Od *Pohľadů* k *Fragmentu*…a nazpět do Čech	**145**
Pohled na *Pohľady*	**150**
YAK? Slovensky a česky	**152**
Zpráva o služební cestě do Bratislavy	**154**
Olomoucké mosty na Slovensko (rozhovor)	**157**
Již jedenáctá odbila	**160**
Malá literárněhistorická inventura	**162**
Dušan Dušek – Lubomír Machala Prečo je dôležité komunikovať (rozhovor)	**165**

Slovakofilové z Moravy o souvislostech slova. Rozhovor Lubomíra Machaly s Miroslavem Zelinským a Miroslava Zelinského s Lubomírem Machalou	**171**
Periferie bez cenzury, limitů i ostychu	**176**
Literární festival LIBRI 2000 (Česko-slovenská setkání)	**178**
Literatura na Slovensku	**180**
Další Vilikovského kůň ve hře	**180**
Češi v Bratislavě	**180**
Divadelní návraty, bilance a jubilea	**181**
Poviedka 2001	**182**
Čachtická pani a pak nula. S literárním historikem a profesorem Lubomírem Machalou o našem přezíravém vztahu ke slovenské literatuře a překladatelských oříškách (rozhovor)	**184**
První věta věčného spánku Pavla Vilikovského	**190**
EDIČNÍ POZNÁMKA	**192**
RESUMÉ	**198**
REJSTŘÍK NÁZVŮ	**199**
REJSTŘÍK AUTORŮ	**202**

Úvod

Většinu toho, co jsem považoval za potřebné a důležité sdělit v souvislosti s motivací, koncepcí, metodologickým základem i samotným obsahem své slovakistické badatelské a publikační inventury, jsem už napsal v „Úvodu" prvního svazku tohoto projektu nazvaného *Slovacica literaria 1: O slovenské literatuře zpoza řeky Moravy. Studia 1986 – 2020*. Titul, jak mám ve zvyku, je poněkud rozsáhlejší a popisný, a to kvůli tomu, aby z něj bylo jasné, co předkládám, jaká je náplň publikace. Název druhého svazku musí být z logiky věci stejný i odlišný: kromě změny v číslování je modifikována třetí část, a to do podoby *Varia 1982 – 2022*.

Upřesnění významu podtitulu *Varia* však už nutno realizovat až na tomto místě: jedná se o soubor literárních kritik, recenzních přehledů a zpráv nejrůznějšího charakteru, které jsem v souvislosti se slovenskou literaturou napsal v uvedeném období. Tedy až na malé výjimky představované drobnými kritickými glosami a příspěvky do rozličných anket, které nepovažuji za natolik důležité, aby byly publikovány knižně.[1] Nejpodstatnějšími položkami druhého svazku *SL* jsou pak doslovy, kterými doplňuji, pokud k tomu nakladatel svolí, od roku 2017 vlastní překlady[2] slovenských próz.

Osobně považuji doslov za mistrovskou disciplínu našeho oboru. Na obvykle nepříliš rozsáhlé ploše by totiž měl podávat zasvěceným způsobem podstatné informace o autorovi a kontextu jeho tvorby, ale hlavně by měl sdělně a přístupně (což neznamená zjednodušeně či triviálně) představovat dotyčné dílo, jeho tematický plán s akcentováním významových jedinečností a přínosů. Souběžně by také měl poukazovat na jazykové či kompoziční kvality textů, včetně jejich hodnotové hierarchizace. Jinými slovy: doslov by měl čtenáři pomáhat k adekvátnímu a co nejúplnějšímu pochopení toho, co dílo sděluje, a také by mu měl ujasňovat, v čem spočívá slovesné ozvláštnění a svéráz konkrétního literárního artefaktu, jeho estetická působivost.

Ono je to vlastně velmi podobné zadání, které stojí před literárním kritikem majícím napsat recenzi. Ovšem s tím rozdílem, že recenze představuje především aktuální informační servis, měla by účastníkům literární komunikace pružně, stručně a systematicky pomáhat při orientaci v soudobé literární nabídce, přičemž

[1] Odkazy na ně však obsahuje závěrečný bibliografický soupis v Ediční poznámce, což platí také o nezařazených recenzích.
[2] Ballovu prózu *V mene otca* ovšem do češtiny přeložil do češtiny Michal Šanda (*Ve jménu otce*, 2017).

jeden z hlavních úkolů spočívá ve formulování a zdůvodnění kritických soudů, které primárně přispívají ke kultivaci čtenářské percepce a spoluvytvářejí hodnotové povědomí; později se pak stávají také jednou ze základních položek literárněhistorických reflexí a syntéz. Ještě dodám, že recenzní oddíl SL 2 obsahuje nejen texty reflektující a hodnotící prózy, básně či divadelní hry, ale zařadil jsem do něj také několik kritických článků o odborných pracích.

Základním posláním knihy je, aby byla čtena, vnímána. Ale kromě toho se kolem knih, jejich vzniku a šíření děje ještě mnoho jiného. Spisovatelé se setkávají mezi sebou, s literárními kritiky či vědci a v neposlední řadě i se čtenáři, přičemž tyto akce mají různé formáty, cíle a rozsahy. Právě o těchto součástech tzv. literárního provozu v česko-slovenském kontextu jsem čas od času psal stručné zprávy, které jsou zahrnuty (včetně několika rozhovorů na česko-slovenská témata) ve třetí části této knihy.

Na začátku předchozího odstavce jsem konstatoval, že základním posláním knihy je, aby byla čtena. V případě dvou svazků vydaných pod názvem *Slovacica litteraria* nelze předpokládat masovový čtenářský ohlas. Spíš minimální. Ale doufám, že po nich přece jen sáhnou a shledají je užitečnými alespoň někteří zájemci o důkladnější poznání slovenské (ale koneckonců i české) literatury.

Lubomír Machala, srpen 2022

Ve jménu Bally

Dvacet let už uplynulo od vydání sbírky povídek *Leptokaria*, kterou knižně debutoval tehdy devětadvacetiletý slovenský prozaik Balla. Za svou knižní prvotinu získal prestižní ocenění pro začínající slovenské autory Cenu Ivana Kraska a rázem se stal fenoménem slovenské prózy.

Balla svou vyhraněnou autorskou metodu a osobitý styl, které mnozí čtenáři přijímají s nadšením, jiní zase s netajenými rozpaky, v následujících letech prakticky nezměnil, jak se lze přesvědčit v knihách *Outsideria* (1997), *Gravidita* (2000), *Tichý kút* (2001), *Unglik* (2003), *De la Cruz* (2005) a *Cudzí* (2008). Názor, že tento autor vlastně stále píše jednu knihu, potvrzuje i skutečnost, že texty obsažené v jeho následujících knihách *V mene otca* (2011) a *Oko* (2012) odevzdal nakladateli původně jako jeden celek. Až při redakčním zpracování došlo k jejich rozdělení do dvou samostatných svazků, přičemž *V mene otca* získalo Ballovi další a ještě významnější literární cenu, konkrétně Anasoft literu pro rok 2012. *Oko* zas bylo vybráno do publikace *TOP 5 2012 – slovenská literárna a výtvarná scéna v odbornej reflexii*, pro niž jsou grémiem odborníků voleny a následně pak jimi analyzovány a interpretovány nejpozoruhodnější a nejpřínosnější artefakty z oblasti poezie, prózy a výtvarného umění prezentované na Slovensku v daném roce.

Čím tedy získává Balla své čtenářské příznivce, co spoluvytváří společného jmenovatele jeho próz? Především je to erbovní téma, respektive množina témat, již představují jedincova traumata plynoucí z podstaty lidské existence a society. Konkrétněji vyjádřeno například stigmatizující osamělost, manipulující podstata víry a náboženství, deficit smysluplnosti našeho konání i omezené možnosti poznání, včetně poznání sebe sama. A samozřejmě ambivalentní vztahy mezi mužem a ženou v různých kontextech, včetně rodinného, který implikuje také stejně rozporuplné vazby mezi rodiči a dětmi. Ballovo psaní pak odborníci charakterizují jako fantazijní, surrealistické, naturalistické, zhyperbolizované, umožňující přímou kritiku, uštěpačný humor, neetickou otevřenost až neslušnost,

ironii. Příznačné jsou zvláštní a nečekané asociace, absurdní situace, personifikace a hlavně drsný humor a komika (srovnej Rakúsová 2012, s. 4). Jozef Kuric dodává: „Ballova próza je vždy na pomedzí snových metafor, lexikálnych halucinácií a príbehu. Aj jeho hrdinovia a postavy akoby vypadli z imaginária alebo potulného panoptika, no Balla im aj napriek tomu vnucuje reálny život, historickú pamäť a súčasnosť. Aj to, čo vyzerá ako absurdita, je vlastne iba magickým okom autora deformované ľudské bytie." (Kuric 2013).

S tímto arzenálem se Balla v próze *V mene otca* soustředil na odvěkou a neuralgickou problematiku vztahů synů a otců. Jistě ne náhodou pro svůj opus zvolil jako název slova z křesťanské modlitby odvolávající se mj. k Bohu – otci a jeho synovi a dávné konotace vyvolává také v textu utroušená připomínka starozákonního příběhu o Abrahámovi odhodlaném obětovat syna Izáka. (Podle Ballova protagonisty a vypravěče Abrahamovi muselo „šibať".) Aktuálnost komplikované a často protimluvné spleti otcovsko-synovských vztahů, konfliktů i souznění potvrzuje krom jiného fakt, že zhruba ve stejné době jako Ballu inspirovala i několik český prozaiků.[3] Balla dotyčnou látku nahlíží z poněkud méně obvyklé perspektivy otce,[4] přičemž autobiografické prvky ale lze identifikovat v postavě mladšího syna.

Hned úvodní scéna, při níž tehdy dvacetiletému protagonistovi a vypravěči lékař při prohlídce zakazuje plodit děti, protože to budou dravci, respektive zbabělí dravci, ilustruje názorně Ballovo nakládání s informacemi, někdy až detailními, které ovšem jedním dechem zpochybňuje, relativizuje: „Nevylučujem, že sa mi to iba prisnilo, niekedy v šesťdesiatom treťom, alebo ešte o rok skôr." (Balla 2011, s. 7). Postava otce (bezejmenná, stejně jako postavy dvou synů a matky) se za svým životem ohlíží v důchodovém věku, prožívaném už po odchodu z rodiny a s druhou ženou. Výpověď segmentovaná bez ohledu na časovou posloupnost do krátkých úseků má výrazně sebeobhajobný ráz, opakovaně v ní zaznívá „Som nevinný". A to i přes přiznané nevěry, přes nejrůznější komunikační svízele se syny (zejména s tím mladším), přes vědomí značných dluhů a pochybení ve vztahu s o pět let starší manželkou. Bezbřehé sobectví a egocentrismus otci velí svalovat vinu na druhé: „moji synovia nevedia byť synmi". (Balla 2011, s. 13).

Pro pochopení Ballova prozaického sdělení je mimořádně důležité motto, třebaže je, popravdě, dost nezvyklé. Plně však odpovídá autorovu tvůrčímu i osobnostnímu naturelu. Prózu uvádí citát z rozhodnutí o povolení výstavby

[3] Viz knihy Ivana Matouška *Oslava* (2009), Jana Balabána *Zeptej se táty* (2010), Emila Hakla *Pravidla směšného chování* (2010) či Petra Rittera *Wirth versus stát* (2010).
[4] U zmíněných českých autorů tento pohled najdeme pouze u Matouška.

– přístavby a přestavby rodinného domu (datované 1967), což lze brát jednak jako laškovnou připomínku Ballovy civilní administrativní pozice (pracuje na Úřadě práce v rodném jihoslovenském městě Nové Zámky), ale hlavně jde o jeden z interpetačních klíčů k této próze, jak ostatně mottu přísluší. Celý text totiž představuje deziluzivní reakci na tradiční trojici mužských úkolů obsaženou v sentenci Zploď syna, postav dům, zasaď strom. Tristní rodičovský výsledek už byl zmíněn, o mnoho lépe nedopadl ani dům, postavený společně s poněkud záhadným bratrem[5]. Bezútěšný příbytek nakonec skončí zplundrovaný a zchátralý mimo rodinu, mladší syn ho prodá neznámé slečně. Strom pak neroste na zahradě, ale ve sklepě. Je to ovšem yggdrasil, podle severské mytologie axis mundi, bájná osa všehomíra držící pospolu celý svět. Z betonového uvěznění se snaží ho vymanit zoufalá a v manželství neuspokojená matka.

Celoživotní inventura ústí v otcovo neradostné konstatování: „Takže môj život je groteska." (Balla 2011, s.108). Sousedka Ľalika (další z řady obětí jeho neukojitelného sexuálního pudu) mu odvětí: „Čí život nie je groteska? Sú dve možnosti: groteska, alebo tragikomédia." (Balla 2011, s. 108).

Ballova až sžíravá a cynická diagnóza nezůstává pouze v privátních souřadnicích, jelikož v textovém finále autor konstatuje: „Apatia tunajších ľudí teda nie je výsledkom aktívneho vysielania môjho domu. Sú apatickí, lebo to jednoducho majú v povahe. Nechajú si skákať po hlave, mlčky znesú každý režim, pokorne prikyvujú, dvíhajú ruky pri hlasovaní ako bábky, nie je v tom ani štipka múdrosti, budhistickej odovzdanosti, [...] je to skrátka len tá ich poondiata otrocká povaha." (Balla 2011, s.109). Pro Ballu jde evidentně o kruciální problém, podobný burcující apel zaměřený proti smířlivosti a poddajnosti Slováků totiž formuloval i v prozaickém triptychu *Oko*.

Osobitost stylu, tedy výběru a kombinace jazykových prostředků dosahuje Balla s lapidárností, hravostí i provokativností jemu vlastní: „Chodí vzpriamený ako svieca, originálnejšie prirovnanie mi nenapadne. Žeby: vztýčený ako kokot? S prepáčením." (Balla 2011, s. 30).

Možno tedy jen přivítat, že se český čtenář může seznámit s touto znepokojivou a drásavou Ballovou otcovsko-synovskou etudou, textovanou ovšem s potutelným úsměvem. Anebo úšklebkem?

(2017)

[5] „V detstve som žiadneho brata nemal." (Balla 2011, s. 100).

Seznam bibliografických odkazů

BALLA, 2011. *V mene otca*. Levice: Koloman Kertész Bagala.

KURIC, Jozef, 2013. Balla je ako oko. In: *Sieťovka (pôvodne nultý slovenský internetový magazín)* [online]. 14. 7. [cit. 2017-06-07]. Dostupné z: http://www.sietovka.sk/?p=9565

RAKÚSOVÁ, Gabriela, 2012. Niečo sa vynára: Spomienka. In: *Knižná revue.* Roč. 22, č. 16 – 17, s. 4.

Exkluzivní excentrik

Telegraficky o Stanislavu Rakúsovi

Stanislav Rakús, slovenský literární vědec, prozaik a univerzitní profesor, se narodil roku 1940 ve vesnici Šúrovce poblíž Trnavy. Vysokoškolská studia slovenské a ruské filologie a další života běh jej přemístily ze západního Slovenska do východoslovenských měst Košic (ve kterých se roku 1964 usadil) a Prešova (v němž od roku 1969 působil na filozofické fakultě). Téhož roku publikoval v časopise *Slovenské pohľady* své první prózy. V následujících dvou letech k nim přidal ještě čtyři další. Společnými jmenovateli této úvodní fáze Rakúsovy prozaické tvorby byly absurdní groteska a modelové psaní v kafkovském duchu. Druhou etapu autorského vývoje, dosti kontrastující s tou předchozí, otevírá vydání nerozsáhlé prózy *Žobráci* roku 1976 ve Východoslovenském nakladatelství. Cyklus opět spíše kratších próz *Pieseň o studničnej vode* (1979) potvrzuje tehdejší Rakúsovu inklinaci k venkovskému prostředí a postavám ze společenské periferie. Jejich převážně tragické osudy podával v baladickém diskurzu, s okázalou obřadností, patosem i expresivitou, přičemž vysoce stylizované až vznešené vyjadřování kontrastovalo s už naznačeným zaměřením na motivicky nízké. Fatální ladění těchto próz částečně vyvažovaly komické a groteskní prvky ve vypravěčském diskurzu, registrované a oceňované pohříchu jenom zkušenějšími čtenáři. Sám Stanislav Rakús je, z podstaty svého profesního zájmu, velmi zkušeným a erudovaným čtenářem a jeho přebohatá četba poskytla nepochybně také inspirující podněty pro vlastní tvorbu. Z těch domácích slovenských se v první řadě takřka vnucuje zmínka o lyrizované próze, významném fenoménu slovenské literatury třicátých a čtyřicátých let dvacátého století, spojeném s autory jako Dobroslav Chrobák, Margita Figuli či František Švantner. S nimi Rakúsovy texty ze sedmdesátých let sdílejí patos, expresivitu, výrazně stylizovaný jazyk, baladické ladění a také venkovské

prostředí. Ovšem Rakúsovým prózám nedominují mýty a mysticismus, jako je tomu u oněch lyrizovaných, a jeho smysl pro realistický detail by nás měl směrovat spíše k předchůdcům Chrobáka a spol., tedy k Milo Urbanovi, popřípadě k Jozefu Cígerovi-Hronskému. Ze zahraničních inspirátorů (primárně ruských – viz Rakúsova vysokoškolská studia) bývají nejčastěji zmiňováni Anton Pavlovič Čechov nebo Ilf a Petrov, možná by se však mohly v dané souvislosti připomenout i bosácké povídky Maxima Gorkého.

Obdobné inspirační inventury bývají, kromě někdy až malicherné a veskrze ošidné snahy prezentovat vlastní sečtělost, motivovány jednak snahou prokázat nepůvodnost výsledků předkládaných dotyčným autorem, nebo naopak snahou ilustrovat či plastičtěji doložit jeho přínos či osobitost.

Je nasnadě, že v našem případě jde o posledně uvedenou motivaci, Rakúsova osobní i autorská noblesa, poctivost a solidnost z něj činí odlišný, v jistém smyslu až výstřední, zkrátka excentrický jev, v současnosti naprosto ojedinělý, exkluzivní. Ale nejen tyto osobnostní a autorské rysy se podílejí na spisovatelově jedinečnosti. Vladimír Barborík, pořadatel reprezentativního výboru z Rakúsova díla nazvaného *Temporálne poznámky a iné prózy* (2014), v dané souvislosti konstatuje: „Jeho [Rakúsovo, pozn. LuM] písanie si hľadalo vlastnú cestu a v rámci tohto hľadania sa aj menilo, vyvíjalo, no o zmenách a o podobe vývinového rytmu rozhodoval autor sám. Medzi Rakúsovou prozaickou tvorbou a dobovou literárnou i spoločenskou situáciou, do ktorej vstupovala, bol väčšinou vzťah latentného napätia.“ (Barborík 2014, s. 417).

Barboríkovu konstatování plně odpovídá i geneze třetího tvůrčího období Stanislava Rakúse, časově lokalizovaného do konce osmdesátých let, tedy ještě před společenský převrat v roce 1989. Představitelé oficiální literatury tehdy hledali cesty a prostředky, jak udržet při životě literaturu spojenou se socialismem, zatímco reformně naladěné kruhy se snažily hlavně revokovat odkaz „zlatých šedesátých“. No a Stanislav Rakús přichází s osobitě střiženým modelem, vycházejícím z poetiky tzv. fyziologických črt (tedy žánru populárního v ruské literatuře přelomu 19. a 20. století), přičemž „Doba je evokována zážitkovo, bez toho, aby sa pri jej stvárnení prekročili kompetencie viazané na postavu protagonistu.“ (Barborík 2014, s. 423). V povídce „Telegram“, kterou poprvé publikoval v časopise Slovenské pohľady už v roce 1988, ještě nebyla preference autobiografických zdrojů markantní, nicméně prokazatelně přítomna byla. Dominantní se stala až v novele *Temporálne poznámky* (1993) a ve volně navazujících prózách *Nenapísaný román* (2004) a *Excentrická univerzita* (2008). Volnou trilogii pojí především autobiografická hlavní postava (pokaždé však jinak pojmenovaná) bytostně slušného člověka-intelektuála, který i přes svou korektnost, nevýbojnost a skromnost

je ve stálém sporu s dobou, což nadmíru plasticky demonstruje její „bytostnou neslušnost“ (srovnej Vilikovský 1994, s. 43-45). Zásadním společným jmenovatelem této volné trilogie, ale i dalších próz publikovaných Stanislavem Rakúsem knižně po listopadu 1989 (předznamenaných „Telegramem“) pak je jejich jazykové a výrazové provedení: stále vysoce kultivované, ovšem co nejvěcnější, ve srovnání s dřívějšími slovesnými ornamenty až strohé, s permanentní ironickou a sebeironickou dispozicí. Přibylo také reflexivních pasáží, zejména těch metanarativních, tedy nahlížejících do tvůrčí dílny a čtenáři předestírajících nejrůznější problémy spojené s psaním, vydáváním i percepcí knih včetně různorodých možností jejich řešení, přičemž Rakús s nadhledem tu vážněji, tu humorněji uplatňuje vlastní literárněvědnou erudici i autorskou zkušenost.

Využití autopsie v Rakúsových polistopadových prózách autorovi vskutku pomohlo působivě vystihnout, přesvědčivě artikulovat obecnou charakteristiku poměrů ve světě na východ od železné opony. Na místě je ale znovu připomenout rovněž prozaikův spíše nenápadný humor panoptikálního ražení. Slovenský literární kritik a historik Peter Darovec si v románu *Excentrická univerzita* povšiml, že autorův zájem o zvláštní postavy a bizarní situace je vyvažován soustředěným zájmem o jazyk, kterým se o těchto bizarnostech vypráví. Darovec také identifikoval a pojmenoval další základní rys Rakúsovy vypravěčské poetiky. Tento „asketický hedonismus“ shledal ve skutečnosti, že autorovo vyprávění je zároveň bláznivě svobodné i důsledně přesné, je komicky pokleslé i vysoce kulturní, nízké i vysoké (srovnej Darovec 2008). Opětovně je tedy zaznamenáván tvůrčí princip přítomný už v prózách z druhého Rakúsova období (*Žobráci* ad.), opětovně zaznívá idea obsažená i v titulu jedné z Rakúsových odborných prací. Její název zní *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou* (1993), ano – to je přesně amplituda, v níž se pohybují autorovy beletristické výpovědi.

V nových společenských poměrech našel Stanislav Rakús i svého dvorního nakladatele, který mu reeditoval nebo premiérově knižně publikoval všechny beletristické texty.[6] Byl to Koloman Kertész Bagala, který v roce 2009 vydal také *Telegram*, tedy nerozsáhlou povídkovou sbírku nazvanou podle textu zveřejněného poprvé v roce 1988. K titulní povídce Rakús doplnil prózy „Básnici“, „Alkoholická poviedka“ a „Príbeh o básni“. Všechno to jsou brilantní prozaické grotesky – nenápadně prezentované, sdělované jakoby mimochodem, o to účinněji a působivěji, a to i díky většímu důrazu pokládanému na pointy vyprávění. Při této příležitosti patrně nebude od věci explicitně zmínit poněkud zapomínaný

[6] S výjimkou časopisecky publikovaných povídek z prvního období.

základní princip grotesky. Ta je totiž založena na spojování hrůzného a komického. „Telegram“ tak má sice anekdotický půdorys, zprostředkovává ovšem pozadí jedné sebevraždy. Ostatní povídky souboru nejsou tolik tragické, nicméně nutkavě se při nich vybavuje krom jiného hořká ironie kunderovských etud na téma ošidnosti lidských představ o režírování vlastního osudu. Ani tentokrát Stanislav Rakús neopomenul do svých beletristických textů propašovat literárněvědné exkurzy, budiž ale zdůrazněno, že je v dané souvislosti prostorově střídmý, řečeno v souladu s titulem knihy telegrafický a hlavně: velmi, velmi ironický, respektive sebeironický – to zvláště při líčení motivů psaní, autorských muk nebo při popisu, kam (případně k čemu) mohou tvůrčí vzepětí jejich původce přivést.

Dosud poslední beletristická kniha Stanislava Rakúse *Fáza uvoľnenia* z roku 2013 obsahuje tři povídky, patrně nejvíce dotované autorovými vlastními zážitky, logicky tak nabyla na rozsahu též tematizace „psaní o psaní“ a „psaní o psaní o psaní“. Vzrostla také frekvence humoristických prvků, i proto si ještě jednou a podrobněji povšimneme Rakúsova humoru. Komický efekt jeho textů pramení z několika zdrojů. Jedním z nich je jazyk, respektive užití nářečních prvků v promluvách postav. Není nijak frekventované, zato však jedinečně působivé. Humorného účinku Rakús dosahuje také zařazováním nejrůznějších příhod a situací spojených s protagonistou a vypravěčem, byť ten funguje mnohdy pouze jako jejich zprostředkovatel. Často jde o bizarní střípky, které nám život při vší všednosti nabízí v nepřeberném množství, málokdo je však schopen je registrovat a zprostředkovat tak jako právě Rakús. Pisatele tohoto doslovu, vzhledem k profesi, sdílené s hlavní postavou titulní povídky i autorem knihy, pak mimořádně zaujala a potěšila postava přednášejícího, který větší část svých přednášek strávil zapisováním myšlenek, jež ho napadaly při vlastním přednášení.

Poměrně rozsáhlé dosavadní prozaické dílo Stanislava Rakúse je dosti různorodé, až pestré. Ale prolíná jím několik konstant tvárných i tematických. Poukažme tedy alespoň na některé: Za základní téma celé tvorby lze považovat vztah jednotlivce a mechanismů, které ho zvenčí omezují a potlačují. Neměnný zůstává též autorský postoj charakteristický smyslem pro přesný empirický detail odkazující na banalitu a tragikomičnost lidské existence (srovnej Barboríková 2014, s. 424). Stejně tak platí, že ve všech Rakúsových prózách dominuje vypravěčský princip, a to v nejrůznějších podobách i aktualizacích, ve velmi širokém a rozličném spektru. Nelze ovšem přehlédnout, respektive znovu nezdůraznit, že autorovi víc než o příběh jde pokaždé hlavně o jeho esteticky dotované uchopení. Některé prvky a rysy jsou sice v autorových textech přítomné permanentně, ale mění se jejich akcentace, respektive míra, intenzita výskytu. Jestliže dříve se životní banality spolupodílely na fatálním vyznění celku, postupně se měnící vypravěčské zaměření

a zaostření přesouvá ohnisko z fatality na banalitu. A jestliže zpočátku zjevným až okázale truchlivým a trudným laděním Rakúsových próz občas problesknou humorně zbroušené fazety, tak pozdější grotesky upoutají pozornost komickým povrchem, pod nímž tlí absurdita, zmar a nicota.